

mjesto višestruke aktivnosti poljoprivrednika u dinamici agrarnih struktura u francuskoj

philippe lacombe

école nationale
supérieure agronomique,
montpellier, francuska

Rasprostranjenost višestruke aktivnosti u okviru poljoprivrednih domaćinstava autor objašnjava transformacijom porodične organizacije. Iz determinanti te organizacije proizlazi mogućnost da se višestruka aktivnost interpretira ne kao devijacija ili pak tranzicija nego kao logična adaptacija aktivnosti domaćinstva na uvjete u kojima se nalazi. Prihvaćajući ovu hipotezu, autor nužno mijenja i pogled na gospodarstvo. Naime, ono se više ne može promatrati kao mjesto poljoprivredne proizvodnje nego kao socijalni oblik vezan uz porodicu i podvrgnut njenim determinantama.

Iz ovog proistječu i promjene u definiranju višestruke aktivnosti. S jedne strane, višestruku aktivnost treba promatrati u funkciji porodične poljoprivredne organizacije, a s druge, pojavu i održavanje ove aktivnosti treba vezivati uz karakteristike lokalnog ekonomskog života. S toga aspekta, poljoprivreda s djelomičnim vremenom kolektivni je fenomen, obilježen tipom ruralnog razvitka.

Praktične konsekvencije istraživanja pojave višestruke aktivnosti autor nalazi u traženju adekvatnog pristupa tim gospodarstvima. Heterogenost njihovog ponašanja u bilo kojoj fazi, od donošenja odluka do komercijalizacije proizvodnje — daje im neosporno pečat originalnosti — što zahtijeva i specifičnost u pristupu tim gospodarstvima.

primljeno svibnja 1982.

→ Već dva stoljeća francusku poljoprivredu čine individualne proizvodne jedinice, koje, unutar sebe, udružuju poljoprivredno zemljište i porodicu koja ga iskorištava na osnovi prava vlasništva i zakupa, uz eventualnu pomoć najamne radne snage. Korištenje zemljišta omogućuje da se pokriju potrebe u potrošnji i investicijama cjeline koju čine porodica i gospodarstvo.

* Ovo je znatno skraćen autorov prilog na Međunarodnom kolokviju o mješovitim gospodarstvima održanom u Ljubljani 22-24. lipnja 1981. u organizaciji SANU.

Cjelovit tekst pod naslovom (Part-time Farmers and their Adjustment to Pluriactivity) bit će tiskan u publikaciji Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1982.

(Primjedba uredništva.)

Ovo održavanje individualnog gospodarstva koje se produžava do današnjih dana, obilježeno je značajnim preobrazbama, koje se tiču kako odnosa s ostalom ekonomijom tako i njegove unutrašnje organizacije.

Poljoprivrednici su usvojili fantastičan tehnički progres s ciljem da se održe u konkurenciji, povećavajući proizvodnju i smanjujući troškove. Budući da je taj tehnički progres pristizao putem dobara kupljenih izvan gospodarstva (sjeme, gnojivo, strojevi, sredstva zaštite bilja, usluge . . .), poljoprivrednici su morali povećati proizvodnju kako bi pokrili troškove tih kupovina. Taj je proces, pored ulaska poljoprivrednika u razmjenu, izazvao konkurenciju između gospodarstava, koja je za posljedicu imala ekonomski rast (često samo jednostavno održanje) poljoprivrednika koji su uspjeli efikasno povećati svoju proizvodnju, ali i eliminaciju onih kojima to nije uspjelo. Tu je diferencijaciju gospodarstava intenzivirala zasićenost tržišta platežno sposobnom potražnjom za poljoprivrednim proizvodima, koja je izbila na površinu 60-ih godina i od tada se potencirala.

Među poljoprivrednicima najviše su se smanjile kategorije koje su bile najmobilnije: najamni radnici, mladi i žene češće napuštaju poljoprivrednu proizvodnju, nego kućedomaćini koji, kada se jednom instaliraju, svoju aktivnost obavljaju sve do mirovine. Desilo se stoga da je smanjenje poljoprivrednog stanovništva teklo brže od smanjenja broja gospodarstava i da je sve više do izražaja dolazio porodični karakter gospodarstva. Stopa oplođivanja kapitala angažiranih u poljoprivrednoj proizvodnji nije dovoljna da bi privukla vanjski kapital koji bi kupovao radnu snagu. U poljoprivredi se nisu obistinila predviđanja koja su nagovještavala prevladavanje klasične kapitalističke organizacije po formuli poslodavci-proletari. Evolucija poljoprivrede ojačala je veze između domaćinstva i gospodarstva.

Zapravo, javna vlast i profesionalne poljoprivredne organizacije potpomogle su takvu evoluciju i nastojale su je regulirati (zakonodavstvo u razdoblju 1960—62). Ta je regulacija nastojala olakšati odlazak poljoprivrednika-žrtava konkurencije (realnih ili potencijalnih), olakšati modernizacija preostalih poljoprivrednika na način da se poboljšaju njihovi životni uvjeti, uz istovremeno učvršćenje superiornosti porodičnog gospodarstva, koje je na taj način djelomično bilo zaštićeno. Tako je agrarna politika tražila paritet poljoprivrednih dohodaka kroz modernizaciju porodičnih gospodarstva, globalno definiranih kao gospodarstva s dvije jedinice rada.

Takva evolucija bila je evidentno selektivna: u toku 25 godina (1955—80) nestalo je svako drugo gospodarstvo. Istovremeno, takva je evolucija bila široko prihvaćena: izgledala je neophodna, eksodus je bio olakšan brzim ekonomskim rastom koji je otvorao mogućnosti zaposlenja poljoprivrednicima isključenim iz poljoprivrede uslijed konkurencije. Konačno, takva je evolucija trebala uroditi osjetnim poboljšanjem položaja preostalih poljoprivrednika.

Tako su ekonomski mehanizmi, primijenjeni u agrarnoj politici, proizveli i jedan model poljoprivrednog gospodarstva koji je brzo postao dominantan: »Jedan kućedomaćin. jedno poljoprivredno do-

maćinstvo, jedno modernizirano gospodarstvo, jedan poljoprivredni dohodak koji osigurava potrošnju i investicije.« To su bili termini koji su definirali referentni model. Bilo je, bez sumnje, jasno da taj model ne može prihvatiti cijela francuska poljoprivreda: broj najamnih radnika još je bio velik, a mnoga su gospodarstva bila ispod te referentne razine. Međutim, prema mišljenju mnogih protagonista, proširena primjena tog modela bilo je samo pitanje vremena. Postavlja se pitanje: gdje se danas nalazimo poslije 20 do 30 godina funkcioniranja tih mehanizama i takvih analiza?

sadašnja situacija i preokupacija

Razmotrimo prije svega nekoliko podataka koji nam omogućavaju da francusku poljoprivredu smjestimo u odnosu na spomenuti referentni model.

Poboljšanje proizvodnih pokazatelja svjedoči o relativnom tehničkom uspjehu procesa modernizacije. Opseg poljoprivredne proizvodnje povećao se između 1959. i 1977. za 65%, a prinosi su se često povećavali impresionantnim ritmom. Ne samo da se poboljšala opskrba nacionalnog tržišta nego je francuska poljoprivreda postala značajnim izvoznikom. Rast poljoprivrednog izvoza (povećan za 7 puta između 1959. i 1977) omogućio je da Francuska umjesto sedmog mjesta u svijetu među izvoznicima poljoprivrednih proizvoda u 1958. zauzme drugo mjesto, koje danas dijeli s Nizozemskom. Indeks (baza 100 iz 1970) produktivnosti rada (definiran odnosom: opseg proizvodnje u odnosu na količinu rada) vrlo je porastao i dosegao 190 u 1980, a već prije toga — između 1959. i 1970. — povećao se za dva puta. Takav je razvoj pretpostavljao masovnu upotrebu proizvodnih sredstava. Opseg intermedijarne potrošnje između 1959. i 1977. povećao se za tri puta, dok su investicije porasle za 76%.

Ova se modernizacija efektivno ostvarila uz respektiranje ili pak jačanje porodičnog karaktera gospodarstava: više od 85% poljoprivrednog rada porodičnog je porijekla, a samo 9% gospodarstava stalno zapošljava najamnu radnu snagu (1980).

Međutim, gospodarstva koja sada čine francusku poljoprivredu daleko su od toga da sliče spomenutom referentnom modelu. Mnoga se gospodarstva, usprkos velikom smanjenju poljoprivrednog stanovništva, nalaze ispod praga pune uposlenosti porodične radne snage, odnosno ispod praga zarade i financiranja daljeg rasta koji su neophodni da bi se slijedio tehnički progres. U 1980. 62% gospodarstava imalo je manje od 20 ha, a samo 11% gospodarstava imalo je više od 50 ha. Jedna trećina gospodarstava raspolagala je količinom rada koja odgovara jednom stalnom zaposlenom (1 U. T. A.)¹⁾ Dodajmo k tome da se broj gospodarstava sa najmanje

1) 1 U. T. A. (jedinica godišnjeg rada) jest količina rada jedne osobe s punim vremenom (40 sati na tjedan ili više) u toku godine (275 dana ili više). Količina rada svake osobe koja živi ili radi na gospodarstvu ustanovljena je za vrijeme popisa poljoprivrede 1979-80, što je omogućilo izračunavanje količine rada koja se realizira na gospodarstvu.

1 U. T. A. smanjuje nešto brže od broja onih gospodarstava koja imaju manje od 1 U. T. A.²⁾

U godini 1977. gotovo 50% kućedomaćina djelomično je radilo na gospodarstvu, a isti je slučaj bio sa 2/3 pomoćne porodične muške radne snage. Među kućedomaćinima koji su to postali u razdoblju 1970—75. stopa aktivnosti s djelomičnim vremenom bila je otprilike ista. Starenje poljoprivrednog stanovništva nastavilo se u 1970: 51% muških šefova gospodarstava bilo je starije od 50 godina, a 1977. takvih je bilo 60%.

Poljoprivredni dohodak po gospodarstvu stagnira, i u 1980. ostao je na razini iz 1974, a rezultat će biti još gori ako se ne desi značajno smanjenje broja gospodarstava. To zaostajanje dohotka poljoprivrednika nastoji se, makar djelomično, kompenzirati davanjem stalne i iznimne pomoći. Ova se kompenzacija, u samom principu, pokazala suprotnom referentnom modelu koji pretendira da poljoprivrednici putem poljoprivredne proizvodnje osiguraju odgovarajući dohodak koji će im jamčiti potrošnju i investicije. Usprkos pomoći, poljoprivredni dohoci ostaju niski i vrlo disperzirani; zanemarimo li nijanse možemo reći da oko 1/3 poljoprivrednih porodičnih radnika raspolaže s dohotkom koji je niži od S. M. I. G.³⁾ Takvi poljoprivrednici nemaju nikakve nade da osjetno poboljšaju svoj proizvodni aparat.

Ovaj kratki uvid u nekoliko statističkih indikatora koji nam omogućavaju da ocrtao aktualnu situaciju navodi nas na zaključak da se ne može generalizirati spomenuti referentni model. Možemo li pomisliti da će se to jednom ipak dogoditi?

Promjene u uvjetima poljoprivredne proizvodnje sugeriraju nam negativni odgovor.

Nezaposlenost je takva da tržište rada više ne igra tako atraktivnu ulogu kao što ju je igralo posljednjih 30 godina. Uostalom, modernizacija postaje sve skuplja, pa dakle i selektivna; samo mali broj poljoprivrednika može mobilizirati neophodne kapitale, a jedan je broj poljoprivrednika, dakle, osuđen ili na pogoršanje svoje situacije ili pak na traženje drugog tipa organizacije. Oni poljoprivrednici koji ulaze u proces modernizacije u tim neizvjesnim uvjetima, moraju pribjeći velikim kreditima, što ih potom obvezuju na intenzivan rad i na smanjenje potrošnje kako bi mogli vraćati kreditne otplate. Konačno, taj proces modernizacije kontinuirano je pod pritiskom brzog napredovanja tehnike.

Osim toga, modernizacija se odvija u uvjetima sve većih vanjskih kupovina, ona akcentira zavisnost o tržištu. Uslijed toga proizvodni sistemi koji su se smatrali najmodernijima izgledaju istovreme-

2) Portier (J. M.) — »Evolucija broja gospodarstava, poljoprivredne površine i poljoprivrednog porodičnog rada od 1970. godine«, *Cahier de Statistiques Agricoles*, Mars-Avril 1981.

3) U pitanju su vrlo približne tvrdnje. Detalje vidjeti u: V. Carles — »Nejednaka distribucija poljoprivrednih dohodaka«, I.N.R.A. — *Economie*, 1975. Roger — »Aktuelni problemi poljoprivrede. Niski dohoci, intenzifikacija i državna pomoć«, INRA — *Economie*, Fev. 1980. (S.M.I.G jeste kratica za minimalni garantirani dohodak u industriji — op. prevodioca.)

no najviše izloženi i najviše krhki. Rezultati modernizacije danas čine se dakle rizičnijima nego što se to općenito mislilo.

Troškovi se modernizacije održavaju i na kolektivnom planu: poljoprivredne se regije napuštaju ili se pak pokušava djelovati palijativnim mjerama. Prisustvujemo tako paradoksalnoj situaciji u kojoj su neki resursi napušteni, dok se mobilizacija drugih obavlja uz povećane troškove.

Te teškoće u ostvarivanju modela moderniziranog porodičnog gospodarstva navode porodice poljoprivrednika na traženje drugih puteva, umjesto onih koje obično sugeriraju gornje analize. Neki poljoprivrednici, osobito oni najstariji, prodaju dio svog posjeda.⁴⁾ Drugi traže manje skupu tehnologiju. Neki opet pokušavaju da svoj položaj poboljšaju aktivnostima izvan gospodarstva. Vidimo, dakle, da se pojavljuju različite situacije od kojih neke postaju široko prihvaćene. Postavlja se pitanje: ne govorimo li mi danas o profesionalnim poljoprivrednim gospodarstvima s namjerom da ih suprotstavimo onim gospodarstvima koja ne ulaze u njihov referentni okvir? Dakle, možemo zaključiti da se proizvodne forme u poljoprivredi mogu ostvariti pa možda čak i reproducirati izvan spomenutog referentnog modela.

Bilo da razmatramo vanjske aktivnosti kojima se bave poljoprivredna domaćinstva ili pak dohotke koje ona na taj način djelomično ostvaruju, nameće se isti zaključak: riječ je o uključenju domaćinstava u socijalno-ekonomski život izvan gospodarstva. Uslijed toga, klasični model, prema kojemu se udružuje, s jedne strane, gospodarstvo, a s druge, porodica koja se na njemu bavi i tako ostvaruje isključivi dohodak — manje je validan nego što to mislimo u terminima koji se ograničavaju na ekonomiku poljoprivredne proizvodnje.

Odnos porodica-gospodarstvo, koji je bio ojačan u toku posljednjih godina zbog znatne redukcije najamne radne snage, čini se da ustupa mjesto aktivnostima koje se pridodaju poljoprivrednoj aktivnosti. Kakvo je značenje takve organizacije?

višestruka aktivnost: logika i značenje

Objašnjenje⁵⁾ višestruke aktivnosti možemo tražiti oslanjajući se na karakteristike poljoprivrednih gospodarstava. To je pristup koji najčešće susrećemo. Možemo također razmatrati karakteristike porodične organizacije i njezinu evoluciju.

4) Gorecki-Leroy (G.) — »Rast i opadanje površine poljoprivrednih gospodarstava u ovisnosti o dobi šefa gospodarstva (1970-75)«, *Cahier de Statistiques Agricoles*, Mai-Juin 1980, No 316.

5) Brun (A.), Lacombe (Ph.), Laurent (Cl.) — »Poljoprivreda s djelomičnim vremenom u francuskoj poljoprivredi. T.I. — Hipoteze i definicije. Situacija 1963.« S.C.E.E.S., I.N.R.A. *Suppl. Série Etudes* No 67, Août 1970, T. II — »Evolucija 1963-67« — *Suppl. Série Etudes* No 119, Janvier 1974. Badouin (R.) — *Ruralna ekonomija*, A. Colln. Collect. U.

1. — Uobičajeno objašnjenje višestruke aktivnosti oslanja se na poteškoće ostvarenja referalnog modela i na faktore koji pogoduju kombinaciji nekoliko aktivnosti.

Brojna gospodarstva imaju poteškoće zbog manjka zemljišta, financija i radne snage. Ona ne raspolažu neophodnim investicijama za klasičnu modernizaciju. Troškovi i rizici vezani za modernizaciju priječe angažiranje poljoprivrednika prema većim transformacijama gospodarstva, koje bi, u slučaju uspjeha, rezultirale vidljivim poboljšanjem razine dohotka i zaposlenosti. Postavlja se pitanje: je li zbog toga za sva gospodarstva koja ne mogu doseći prag modernizacije jedina solucija napustiti poljoprivrednu proizvodnju?

Ta se solucija sudara s novim preprekama. U prvom redu tržište zaposlenosti treba da bude u mogućnosti apsorbirati odbačene poljoprivrednike, a znamo da se to sve manje zbiva. Osim toga, da bi poljoprivrednici otišli, moraju biti dovoljno pokretni, a poznato je da se njihova dob i troškovi odlaska kumuliraju kao teškoće i da limitiraju mobilnost.

Tim poteškoćama u ostvarenju klasičnog modela treba dodati faktore koji pogoduju širenju višestruke aktivnosti. Tehnički progres oslobađa vrijeme za druge aktivnosti koje se mogu obavljati usporedo s poljoprivrednom proizvodnjom. Slične posljedice proizlaze iz činjenice da poslove koji su se nekada obavljali u gospodarstvu preuzimaju poduzeća koja proizvode materijale za poljoprivredu i prerađuju poljoprivredne proizvode. Stoga su proizvodni sistemi u kojima nema čvrsto fiksiranih radnih obveza i u kojima je moguće odgoditi poslove — pogodni za višestruke aktivnosti.

Konačno, rast cijena zemlje, mada ometa širenje posjeda, može pogodovati njegovu zadržavanju, jer se tako povećava vrijednost imovine.

Usljed toga mnogi kućedomaćini, koji su žrtve nezaposlenosti i niskih dohodaka, ne mogu iskoristiti rezerve rada na proširenom proizvodnom aparatu, pa traže poboljšanje svoje situacije u modelu višestruke aktivnosti. Ako u blizini ima dostupnog rada, ta se adaptacija gospodarstva često pokazuje pogodnijom nego rast potencijala proizvodnje ili pak potpuno napuštanje poljoprivrede.

Ovakva nas organizacija gospodarstva udaljuje od referentnog modela: gospodarstva s višestrukim aktivnostima uglavnom su malih dimenzija, članovi porodice nisu u potpunosti angažirani u poljoprivrednoj aktivnosti, nekoliko dohodaka zadovoljava porodične potrebe. Poljoprivredna se proizvodnja tako, u okviru iste porodice, povezuje s drugim aktivnostima.

Ovo objašnjenje, koje se zasniva na nizu okolnosti povoljnih za višestruke aktivnosti, otkriva logiku ulaska u jedan oblik organizacije koji je, dosad, često bio potcjenjivan. Međutim, ovo se objašnjenje uglavnom oslanja na determinante poljoprivredne proizvodnje, pa zato ostaje u okviru problematike klasične modernizacije. Višestruka aktivnost dakle, definira se na negativan način, kao zaostajanje, kao adaptacija, više ili manje provizorna, porodica koje su u poteškoćama.

Možemo li, međutim, kao rezidualni fenomen tretirati onaj koji se širi tako očigledno, kao što se vidi iz iznesenih podataka? Kako objasniti činjenicu da se taj fenomen ne odnosi samo na mala gospodarstva i siromašne porodice? Kako objasniti to da se fenomen ne odnosi samo na šefove gospodarstva nego i na njihove supruge i porodičnu radnu snagu?

Ove nas konstatacije obvezuju da dopunimo iznesene opservacije razmatranjem porodične prirode velike većine poljoprivrednih gospodarstava u Francuskoj. Pođemo li od porodičnih karakteristika gospodarstva dolazimo do pitanja: nije li moguće poljoprivredu s djelomičnim vremenom interpretirati na drugi način nego kao devijaciju, pa tako definirati jedan drugi model prezentiranja stvarnosti — stvarajući tako nove referencije za analizu i mjerenje?

2. U uobičajenoj analizi transformacije poljoprivrednih gospodarstava mi ih promatramo kao poduzeća koja treba da prilagode svoje troškove cijenama i to tako da ostvare dohodak na korištena sredstva proizvodnje. Šef gospodarstva mora kombinirati sredstva proizvodnje kupujući ili ih iznajmljujući.

Ovakvo objašnjenje zanemaruje ljude, odnosno aktere poljoprivredne proizvodnje: oni su okupljeni unutar posebne ćelije — unutar porodice.⁶⁾ Razmotrimo, dakle, te aktere poljoprivredne proizvodnje.

Ova promjena u pristupu opravdana je utoliko što gospodarstva postaju sve više porodična i što su, za razliku od onoga što se dešava u poduzeću — odnosi između sredstava za proizvodnju i porodicu personalizirani. Život gospodarstva, dakle, neposredno je obilježen međusobnim odnosima članova porodice i njihovim odnosom prema radu.

a) Slika porodice, prisutna u analizi poljoprivredne modernizacije do te je mjere vezana s gospodarstvom da se bez distinkcije govori o gospodarstvu ili o porodici koja njime upravlja. Ta intimna veza počiva na nekoliko pretpostavki funkcioniranja porodične ćelije. Identitet porodica-gospodarstvo proizlazi iz zajedništva rada, dohotka i stanovanja. Članovi porodice žive zajedno, rade zajedno i koriste isti dohodak. Gospodarstvo i porodica čine jedinstvenu cjelinu proizvodnje, potrošnje, investicija.

U gospodarstvu, kao i u porodici, kućedomaćin odlučuje ovisno o potrebama, a njegova je dužnost da te potrebe procjenjuje.

6) Nekoliko je autora nedavno privuklo pažnju na značenje porodice u odlučivanju o proizvodnji: Grupa za istraživanja I.N.R.A. — E.N.S.A.M — Krajevi, seljaci, pejzaži u južnim Vogeziima. I.N.R.A., Paris 1977, 182 p.

Sebillote, Bourgeois — »Razmišljanja o suvremenoj evoluciji poljoprivrednih gospodarstava«. *Economie rurale*, 1978. Manié — *Poljoprivredna gospodarstva u Francuskoj*, Paris, P.U.F., Que sais-je?, Neki od tih radova vezani su uz staru tradiciju ruralne ekonomije.

Chayanov — *The theory of peasant economy*. D. Thorner, B. Kerblay R.E.F. Smith, Illinois, Hamewood, 1966.

Milhau, Montagne — *Poljoprivreda, danas i sutra*, Paris, P.U.F. 1981.

Mi s naše strane želimo inzistirati na transformaciji porodične ćelije i na njenim reperkusijama na forme organizacije poljoprivrednih gospodarstava.

Žena pomaže svom mužu u suglasnosti s uobičajenom podjelom zadataka između spolova? Njoj pripadaju kućanski poslovi i, katkada, pokoji zadatak u upravljanju, što se općenito obavlja bez posebne nadoknade. U najnaprednijim formama modela, žena će biti suradnica kućedomaćina, njegov ortak i može pretendirati na s njim podjednak status. Njena se promocija, dakle, dešava preuzimanjem odgovornosti kućedomaćina, a cilj je: učvrstiti jedinicu »gospodarstvo-porodica«.

Sa svoje strane, djeca uče svoje zanimanje u kontaktu s ocem, pogotovu ako su preodređena da ga naslijede pošto se on povuče.

Identitet očevine, identitet zanimanja, te čuvanje tih identiteta u toku vremena, u službi su održanja relacije porodica-gospodarstvo. Jedno gospodarstvo = jedna porodica = jedna poljoprivredna proizvodnja = jedan dohodak, to je bitna relacija koja se održava i razvija. Ona očigledno ne ostavlja nikakvo mjesto praksi raznovrsnih aktivnosti.

b) Ovo objašnjenje porodičnog života poremećeno je u korist nove organizacije koja daje više autonomije svakom članu. Ta evolucija u porodičnoj organizaciji proizlazi iz transformacije uvjeta života i rada. Ta transformacija rezultat je uključivanja seoskih porodica u suvremeno kapitalističko društvo. To je uključivanje kompleksan proces. Ako je istina da društveni proizvodni odnosi obilježavaju porodičnu organizaciju, onda je ona mjesto vrlo različitih utjecaja ali i relativne nezavisnosti. Ovdje ćemo podsjetiti na glavne crte te transformacije porodične organizacije.

Profesionalne se aktivnosti odvajaju od porodičnog života. Jedinstvo porodičnog života više ne proizlazi iz jedinstva rada nego iz afektivne potrebe.

— Ta je tendencija danas izrazita kod supruga šefova gospodarstava. Jedan se broj poljoprivrednika bez sumnje sa zadovoljstvom prilagođuje statusu suradnika šefa gospodarstva, ili čak na isključivi angažman na porodičnim zadacima, ali mnoge od njih traže profesiju nezavisnu od profesije njihova muža. To izgleda vrijedi za različite socijalne slojeve, bogatije i siromašnije, osobito kada su u pitanju mlađa domaćinstva. Mlade žene bilo da su porijeklom iz poljoprivredne sredine ili iz neke druge,⁷⁾ poslije udaje za poljoprivrednike nastavljaju obavljati svoje zanimanje izvan gospodarstva, mada na njemu obitavaju.

— Ta tendencija profesionalnog osamostaljivanja još je prije započela kod drugih članova porodice. Toj tendenciji pogoduje obrazovanje, koje sve više daje škola. Učenje za zanimanje obavlja se izvan porodice. Mogućnosti izbora šire se i tendiraju da odvoje aktivnosti mladih od aktivnosti njihovih roditelja. Stabilnost vanjskih

7) Manje od polovine supruga s vanjskom aktivnošću živjelo je na poljoprivrednom gospodarstvu (43%). Takvi su često ruralnog porijekla (40%), ali katkada i gradskog (16%). Usp. Gorecki-Leroy (G.): Višestruka aktivnost poljoprivrednika, S.C.E.E.S., Coll. »S«, No 123, Novembre 1970, p. 43. Odgovori na pitanje »U kakvoj ste sredini uglavnom proveli vaše djetinjstvo? Na poljoprivrednom gospodarstvu? Na selu ili u seoskoj sredini? U gradu?«

aktivnosti članova porodice bez sumnje je neizvjesnija nego vanjska aktivnost šefova gospodarstva ili pak njihovih supruga. Obično se smatra da njihova situacija prethodi eventualnom odlasku, uslijed toga što su mladi. Nekoliko nas činjenica navodi na pomisao da ta nestabilnost nije takva kako se obično misli. S jedne strane, prema izjavama zainteresiranih, njihova će se situacija nastaviti,⁸⁾ a s druge strane, mnogi mladi izražavaju želju da sačuvaju ili pak započnu aktivnost u svome kraju, pa odatle proistječe dinamizam koji može prouzrokovati trajnost višestruke aktivnosti sadašnjih članova porodice.

— Dvostruka aktivnost šefa gospodarstva rezultat je raspoloživog vremena i nedostatka poljoprivrednog dohotka, što inicira obavljanje vanjskih aktivnosti. Uostalom, smanjenje broja članova porodice ima za posljedicu da više nema raspoloživog vremena za vanjsku aktivnost, osim ako to nije dio vremena šefa gospodarstva.⁹⁾

Konačno, novi šefovi gospodarstava češće od drugih bave se dvostrukom aktivnošću.

U vezi s tim profesionalnim osamostaljivanjem članova, zahtjevi za dohotkom iskazuju se kao individualni. Percepcija individualiziranog dohotka, simbol je izrazito tražene nezavisnosti.

Ako pak diversifikacija aktivnosti dovodi do raspadanja zajednice rada na kojoj je počivala tradicionalna porodica, postavlja se pitanje može li imanje održati jedinstvo na relaciji porodica — gospodarstvo? Bez sumnje odnos porodica — imanje postoji u slučaju višestruke aktivnosti, ali se funkcija koja taj odnos obilježava mijenja s evolucijom porodične situacije: često je to poljoprivredna proizvodnja, ali isto tako rezidencija, razonoda, rezervna vrijednost, način štednje.

Tako se uska veza između porodice i gospodarstva kida i identitet »jedno gospodarstvo = jedna porodica = jedna poljoprivredna proizvodnja = jedan dohodak«, koji proizlazi iz tradicionalne analize, potpuno je doveden u pitanje. Porodična ćelija postaje mjesto obavljanja različitih djelatnosti od kojih su dohoci vjerojatno zajednički upravljani. Takva je organizacija često uvjet vitaliteta gospodarstava, jer bi bez toga, gospodarstvima upravljali neoženjeni samci i vjerovatno bi ona bila osuđena na iščezavanje. U tom je slučaju višestruka aktivnost jamništvo produženja poljoprivredne proizvodnje.

Porodična poljoprivredna organizacija tako tendira da se prilagodi na organizacije koje se susreću u drugim sektorima. Poljoprivredna proizvodnja nije, dakle, više aktivnost koja ujedinjuje porodicu, ona je samo jedan element među drugima, kojeg možemo objasniti tek kad ga smjestimo u tu cjelinu koju čini više aktivnosti.

8) Gorecki-Leroy (G.) — Višestruka aktivnost poljoprivrednika. op. cit., p. 48.

9) Brun (A.), Lacombe (Ph.), Laurent (Cl.) — »Poljoprivrednici s djelomičnim vremenom u francuskoj poljoprivredi«. T. II. op. cit.

c) Iz te evolucije agrarne porodične organizacije proizlazi poseban oblik integracije poljoprivrednih domaćinstava u mrežu lokalnih aktivnosti. Tu integraciju treba dodati onoj klasičnoj, koja proistječe iz integracije poljoprivrednih gospodarstava u procesu podjele rada. Ta nas vertikalna integracija upućuje na pojam tržišta ili linije povezivanja, što poljoprivredno gospodarstvo, baš kao i ostala poduzeća, uključuje u polje solidarnosti i konflikta s ekonomskom okolinom. Socijalno-ekonomska integracija domaćinstava upućuje na organizaciju lokalnih aktivnosti. Uključivanje u te aktivnosti te njihova stabilnost, ovisi o mreži zaposlenosti, kolektivnoj ekipiranosti, sistemu obrazovanja, animiranju seoske sredine. Zbog toga, odnosi s bliskom okolinom postaju odlučujući za život poljoprivrednih domaćinstava, a istovremeno i za nastavak poljoprivredne proizvodnje. Taj je oblik integracije istovremeno ekonomski, socijalni i prostorni. Ta se integracija manje tiče konkurencije u prisvajanju sredstava za proizvodnju ili pak u plasiranju proizvoda, a više se tiče diversificiranog razvoja lokalnih sredina i ruralnih prostora. Takva integracija čini poljoprivredna domaćinstva ne samo akterima poljoprivredne proizvodnje nego i akterima lokalnog razvoja promatranog u svim njegovim komponentama.

Prihvatimo li ovu analizu, višestruka se aktivnost pojavljuje kao rezultat uključivanja porodične organizacije (karakteristične za francusku poljoprivredu) u suvremeni socijalno-ekonomski razvitak. Višestruka aktivnost ne predstavlja, dakle, aberaciju, zaostajanje, nego logično rješenje za poljoprivredu koja sve više postaje porodična. Struktura porodičnog gospodarstva tako se modificira; ona više ne predstavlja centar gdje se ujedinjavaju aktivnosti proizvodnje, potrošnje, investiranja i stanovanja domaćinstva. Poljoprivredna proizvodnja predstavlja jednu aktivnost među ostalima koja se realizira u okviru iste porodice. Porodica dakle upravlja različitim aktivnostima, dohocima i imovinom. Tražimo li paradoksalnu formulu, možemo reći da poljoprivredna proizvodnja postaje sve više porodična, dok porodica postaje sve manje poljoprivredna.

S francuskoga preveo Vlado Puljiz

Philippe Lacombe:

The Position of Manyfold Activities of Farmers in the Dynamics of Agricultural Structures in France

Место многозначной активности сельскохозяйственных работников в динамике аграрных структур во Франции

Summary

The author considers that part-time activities within the agricultural household are so widespread because of the transformation of family organization. The determinants of this organization make it possible to interpret part-time activities not as a deviation or a transition, but as the logical adaptation of household activities to existing conditions. Accepting this hypothesis, the author necessarily also changes his view of the farm. It can no longer be regarded as the site of agricultural production, but as a social form linked to the family and subjected to its determinants.

From that stem changes in the definition of part-time activities. On one side, they are a function of family agricultural organization, and on the other, their development and lasting must be linked to characteristics of local economic life. From that aspect, part-time agriculture is a collective phenomenon, marked by type of rural development.

The author finds practical consequences of research into the development of part-time activities in the search for an adequate approach to such households. Their heterogeneous behaviour in any phase, from decision-making to the commercialization of production, gives them a decisive brand of originality, which also demands that they be approached in a specific manner.

Резюме

Распространенность многозначной активности обсуждаемой в рамках крестьянских домашних хозяйств автор объясняет за счет трансформации семейной организации. Из определяющих ее компонентов создается возможность толковать многозначную активность и то не как девиацию или переходную ступень а как догическую адаптацию активности домашних хозяйств к условиям в которых они находятся. Исходя из такой гипотезы автор неизбежно меняет и свои позиции в отношении домашнего хозяйства. Другими словами, хозяйство больше не считается местом сельскохозяйственного производства а принимается как социальный вид в тесной связи с семьей и определяющих его компонентов.

Из всего этого вытекают перемены в определении многозначно активности. Многозначную активность, с одной стороны следует рассматривать в функции семейной сельскохозяйственной организации, а с другой стороны, появление и подерживание такой активности следует учитывать со всеми характеристиками местной экономической жизни. Из этого аспекта можно заключить, что сельское хозяйство с частичным временем является коллективным феноменом со следами характеризующими развитие сельской местности.

Практические последствия исследования появления многозначной активности автор толкует попытками найти соответствующих подход в изучении хозяйств такого типа. Гетерогенность их поведения в любой фазе начиная с принятия решений до коммерциализации производства оставляет бесспорный отпечаток поддикности требующий и специфический прием в исследовании этих домашних хозяйств.